

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΠΕΡΕΤΤΑΣ

ΟΦΦΕΝΜΠΑΧ ΚΑΙ ΓΙΟΧΑΝ ΣΤΡΑΟΥΣ

Στό προηγούμενο άρθρο μου (βλέπε, «Μουσική Κίνηση», φύλλο 46) μιλάοντας διεξοδικά για τους «προδρόμους της Όπερέτας», έλεγα πως ήταν ή ανάγκη της ευθυμίας, της χαράς και του γέλιου, που δημιουργήσε απ' τα πιο παλιά χρόνια, ήδη στην Έλληνική αρχαιότητα, τους κωμικούς και σκαπτικούς χορούς, τα «σατυρικά δράματα», τις κωμωδίες του Αριστοφάνη—πού, σίγουρα, με τη μουσική, τα τραγούδια και τους χορούς που τις συνόδευαν ήταν ένα είδος όπερέτας ή και επίθεωρησης—αργότερα τα έλαφρά «Ίντερμέτζα» ανάμεσα στις σοβαρές Όπερες, έπειτα τήν Κωμική Όπερα, το Γερμανικό «Σιγκ-Σπήλ», τις Άγγλικές κωμωδίες με τραγούδια, και τέλος την Όπερέτα που, ως τα σήμερα ακόμα βρίσκει τόσους θαυμαστές, μ' όλο που δεν μπορούσε, βέβαια, να παραβλέψουμε την κατάκτηση του είδους, όταν, μάλιστα, αναλογισθούμε τους δημιουργούς της «Κλασικής Όπερέτας», πρώτα τον Ζάκ Όφφενμπαχ στο Παρίσι, έπειτα τον Γίοχαν Στράους στην Βιέννη.

Γιατί, σίγουρα, και στην «έλαφρά» μουσική υπάρχει το καλό και το κακό, το αισθητικό και το αντιαισθητικό, το πραγματικά έμπνευσμένο και το «φτιαχτό», ή αληθινή τέχνη και ο πιθηκισμός της, «έλαφρότης» στη Μουσική και στην Τέχνη γενικά, δεν θα πή «επιπολαιότητες»... υπάρχουν έργα που διεκδικούν τον τίτλο του «σοβαρού», ενώ δεν αξίζουν τίποτα, κι άλλα «εργάκια» έλαφρά, που σπιθολοιούνται από μεγαλοφυΐα. Χωρίς να είμαι από κείνους που βασίζονται στο γούστο του λαού—δσο και να το ποτεώω ύγιες—δεν μπορώ όμως—και κανένας δεν μπορεί—να παραβλέψω την άπειρη δημοτικότητα όρισμένων έργων τέχνης, την τεράστια έπιτυχία που σημείωσαν, άκρίβως έπειδή άρεσαν στις μεγάλες μάζες. Και να κάτι που ένοιχνει τη γνώμη για την ύγιη αντίληψη και το ύγιες γούστο του λαού: έργα που άρεσαν και έπιβλήθηκαν στην κοινή γνώμη, παρέχουν και στους «λίγους», στους μουσικούς, τόσο μια μεγάλη απόλαυση, όσο κι' ένα άντικείμενο μελέτης. Στο προηγούμενο άρθρο μου, είχα αναφέρει την όπερέτα του Αδόλφου Κούρτ Βάιλ, «Η Όπερα των Τριών Γροσιών» (*Dreigroschenoper*) που, πάνω στο κείμενο του παλιού Άγγλου συνθέτη John Gay (1685—1732), παιζόταν στη Βιέννη, στο 1928 πάνω από χρόνο, όπως και στο Παρίσι και στο Βερολίνο. Νέοι φοιτητές και φοιτήτριες, τότε, του Πανεπιστημίου της Βιέννης, βουτηγμένοι στη «μουσική σοφία» όλων των αιώνων—πέρνω ως τόσο την «επιτιτούρα» της «Όπερας των Τριών Γροσιών» και πηγαίνομε πολλές βρωδίες συνέχια, στο θέατρο που παιζόταν, για να παρακολουθήσομε, μελετώντας προσεκτικά, την περίφημη έκκινη μουσική του Βάιλ, που μες άποστοδοε ένα έντελως ύψαιότερο ένδιαφέρον. Την ίδια έποχή, παιζόταν στην Κρατική Όπερα, το νέο—τότε—έργο του Στραβίνσκου «Οιδίπους-Βασιλεύς» (*Oedipus Rex*). Το ένδιαφέρον μας, το ένδιαφέρον όλων των μουσικών στη Βιέννη,

για τη μουσική του Στραβίνσκου, ήταν το ίδιο μεγάλο: «Όχι όμως και το μεγάλο κοινό»...

Πολλές φορές σκέφτηκα πως από άποψη μορφώσεως κπi διαπαιδαγωγώσεως του λαού, ή έλαφρά μουσική—μιά καλή όπερέτα—έχει πολύ μεγαλύτερη αξία απ' την πιο «σοβαρή» όπερα...

Άλλά, αυτό είναι ένα θέμα έκτεταμένης μελέτης κι' έχω υποσχέθηκα μιά Ιστορική άνασκόπηση της εξέλιξεως της Όπερέτας που δυό είναι οι δημιουργοί της: ο Ζάκ Όφφενμπαχ στο Παρίσι κι' ο Γίοχαν Στράους, υιός, στη Βιέννη.

Ο Ζάκ Όφφενμπαχ δεν ήταν Γάλλος. Ήταν ένας Γερμανοβραβος, παιδί ενός Έβραίου «άντορα», γεννημένος στην Κολωνία, στα 1819. Το πραγματικό του όνομα ήταν Γιούντα Έμπρισι, δέκα τεσσάρων έτών πήγε στο Παρίσι για να σπουδάσει βιολοντέλλο, και, από μαθητή ήδη άρχισε να γράφει μικρά άστεια έργάκια, παρωδώντας την Έλληνορωμαϊκή μυθολογία: Έπειτα, άφοι επί χρόνια έπαιζε βιολοντέλλο στη-όρχηστρα της «Όπερά-Κωμική»—ήταν μάλιστα σπουδαιός βιρτουόζος του όργάνου του—κι' ενώ διαβίωθηκε άρχιμουσικός του «Τεάτρ-Φρανσέζ», άρχισε να δίνει, ένα σωρό από τα μικρά του έργάκια, που έγιναν πιά «μόδς» στο Παρίσι και άνομάζονταν «*Bouffes Parisiens*»—όνομα που ο Όφφενμπαχ έδωσε αργότερα στο ίδιότου θέατρο του. Στα 1858, ο Όφφενμπαχ δίνει το πρώτο του «μεγάλο» έργο, τον «Όρφεία στον Άδη» που, όμοια σάν την πριν από 125 χρόνια παγιμένη «*Beggars Opera*» του Άγγλου Gay σημειώνει ένα οσταμό στην Ιστορία της θεατρικής Μουσικής: Η Κλασική Όπερέτα έχει γεννηθή ή όπερέτα που σάν λιμπρέττο περιελάει και παρωδή τη σύγχρονη κοινωνία, ενώ σάν μουσική σπιθολοιεί από έμπνευση. Ο «Όρφεία στον Άδη» παίρνει τον παλιό θρόνο της Έλληνικής Μυθολογίας και τόν μεταμορφώνει σε μιά πνευματώδη και χαριτωμένα άναίδεστα ή «έπικαιρέτητα», οι θεοί του Όλύμπου γίνονται έπιπόλαιοι τόποι της Παρισινής κοινωνίας το έργο παίρνει έτσι και μιά Ιστορική σημασία δίνοντας μας μιά εικόνα της Παριζιάνικης ζωής στη δεύτερη Αύτοκρατορία: Ο Όρφεία έδω είναι καθηγητής του Όδείου των Θηρών και ένδιαφέρεται περισσότερο για την ύμφη Κλήθ παρά για την ούζυγο του, την Εύροδικη, που, ακριβώς έπειδή πηλτεί, άφινει πρόθυμα να άταχθί από τον Πλούτωνα στον Άδη. Ο Όρφεία είναι πολύ εύχαριστημένος που ξεφορτώθηκε τη γυναίκα του, όλλά τι να κάνη που ή γρηά κυρία «Δημοσία Γνώμη» τον πιέζει να πάη να την φέρη πίσω: Άπ' αύτην την γρηά κυρία «Δημοσία Γνώμη» εξαρτάται ή θέση του στο «ζάδειο Ι Κατεβαίνει λοιπόν στον Άδη για να πάη την Εύροδικη, που, στο μεταξύ, διασκιδάξει περιφωμά με τους όποχθόνιους θεούς: Υπό τον όρο λοιπόν να μη γυρίση να κυττάη την Εύροδική στο δρόμο προς τον άπάνω κό-

ση, ο Δίας διατάζει να το δώσουν τη σύζυγό του. Ο Όρφεας επιχειρεί πολλές φορές να παραβή την εντολή του Δία, αλλά πού να τον άφιση η γρήη Δημοσία Γνώμη που τον ακολουθείει κατά πόδας!... Τέλος, ο Δίας θυμώνει κι' εξαπολύει έναν κεραυνό. Τρομαγμένος υφρίζει πίσω του ο Όρφεας κι' έτσι η Εύρυδικη, χαρομένη, θά μείνη σάν Βακχίδα στον κύκλο τών ύποβθώνων θεών. Χαρούμενος τρέχει κι' ο Όρφεας στις Θήβες, ακολουθούμενος όμως πάντα από τη κυρά Δημοσία Γνώμη.

Πεταχτή, σπιθάτη, ζωνρή η μουσική του Όρφενμαχα δείχνει τόν μεγάλο γνώση κατά φόρμας: "Αρια, τραγούδι, « κ ο υ π λ έ », χορός που φθάνει σέν συναρπαστικού ρυθμού 2/8 και 4/8, δέν μεταυλοδούν στήν κατάκτηση τής έπιτυχίας. Τό λιγυγώδες «κανκάν» τών θεών είναι κάτι που μένει άμύητο. Κάτι τό χαρακτηριστικό γιά τή θεατρική μεγαλοφύα του Όρφενμαχα είναι ότι πετυχαίνει καταπληκτικές έντυπώσεις μέ σχετικά άπλά μουσικά μέσα.

Μετά τόν «Όρφέα» του, ο Όρφενμαχος σημειώνει νέα, ακόμα μεγαλύτερη, έπιτυχία μέ τήν «Ωραία Έλένη» του, που ενώ υφρίζει πάλι γύρω στόν άρχαιο θρόλο, είναι ώς τόσο μία σάτυρα τόσο τής κοινωνίας όσο και τής «μεγάλης όπερας» του Μάνιερμπερ. Κι' ακολουθούν άλλα έργα, άλλες όπερές: «Παρισινή Ζωή», «Κυανοπόγωνα», «Μεγάλη Δουκίσσα»... Μά πώς νά τις αναφέρω όλες; "Όταν ο Όρφενμαχος πέθανε, στό Παρίσι, στις 5 Οκτωβρίου 1880, άφινε 90 όπερές και τό άριστοεργήμα του «Τά Παραμύθια του Χόφμαν»—πού δέν είναι, βέβαια, πιά όπερέττα—πού πρωτοπαίζθηκε στήν «Όπερά-Κωμική» στις 10 Φεβρουαρίου 1881, συμπληρωμένο από τόν Ζιρώ, γιατί ο Όρφενμαχος δέν είχε προφθάσει νά τό τελειώσει.

Ο Όρφενμαχος, μέ τό στόλ τής κλασικής Όπερέττας του, δέν βρήκε πολλούς διαδόχους. Όνόματα πού μπορούν ν' αναφερθούν είναι τό Λεκόκ μέ τήν «Μαντάμ Άγγκό», τό Ζιροφλέ-Ζιροφλά, τόν «Μικρό Δούκα», τού Πλανκέτ μέ τις «Καμπάνες τής Κορνεβίλλης», τού Ψντράν μέ τήν «Μασκότ», τού Έρβέ μέ τήν «Μαζζέλ Νιτούς» και Ισως μερικόν άλλων, αλλά, όπωσδήποτε κανένος άπ' όλους ούτους δέν μπορεί ν' άναμετρηθί μέ τόν Όρφενμαχο. Τό όλάτι τής σάτυρας του Όρφενμαχο όλο και άνοσταίνει, ή σπύθα όλο και σβήνει και ή Γαλλική Όπερέττα υφρίζει πάλι πρός τήν Κομική Όπερα. Πρέπει όμως να σημειωθί ότι μουσική πολύ σοβαροί, όπως ο Άντρέ Μεσοαζέ και ο Άρτουρ Όνεγκέρ, δοκίμασαν νά ξαναζωντανάσουν τή Γαλλική παράδοση τής Όπερέττας, ο πρώτος μέ μία σειρά από χαριτωμένους όπερές, ο δεύτερος μέ τις Περιπέτειες τού βασιλιά Πωζόλο—χωρίς μεγάλη έπιτυχία όμως.

Ένώ στό Παρίσι θριαμβεύει ο Όρφενμαχος, στή Βιέννη, στις 5 Άπριλίου 1874, στό Ιστορικό Τέατερ άν-ντέρ-Βινα, γεννείται ή Βιεννέζικη Όπερέττα: Η «Νυκτερίδα» τού Γιόχαν Στράους, υιού, τού «λαϊκού» αούτο μουσικού, τού βιολοττή-άρχιμουσικού, που έδινε τις «πρώτες έκτελίσεις» τών περιφημών βόλας του—'Ανοϊζέως Φανές, 'Ισορίες άπ' τό Βιεννέζικό δάσος, Γαλάσιος Δούουβις κι' άλλα άναριθμήτα—στις λαϊκές ταβέρνες τών Βιεννέζικων προαστίων. Έντεκα χρόνια άργότερα, σιά 1885 ο Άγγλος συνθέτης Άρθουρ Σάλλιβαν, θριαμβεύει μέ τήν όπερέττα του «Μικάδος» που

χάρει σ' ένα μεγαλοφυή συνδυασμό κείμενου και μουσικής, άναμετρείται άσφορα μέ τις όπερέττες τού Όρφενμαχα. Σάτυρα τών έθιμων τής μακροψής Άνατολής, έξωτικές μελωδίες συνδυασμένες μέ πολλά Άγγλικά τραγούδια και παληούς Άγγλικούς χορούς. Πολλοί προσπαθούν να μιμηθούν τόν Σάλλιβαν, δέν μπορούμε όμως ν' αναφέρουμε σάν κάτι άξιόλογο, παρά τήν «Κέϊσσα» τού Σίντεντ Τζόνς. Και ή Άγγλική Όπερέττα σβήνει.

Άλλά ενώ στή Γαλλία και στήν Άγγλία, τό νέο αυτό είδος τέχνης, ή Όπερέττα, δένεται μέ τήν προσωπικότητα ενός μονάχα συνθέτη—Όρφενμαχα και Σάλλιβαν—χωρίς τόν βρή μία άντάξια συνέχεια, ή Βιεννέζικη Όπερέττα κυριαρχεί σ' όλον τόν κόσμο και τόν Γιόχαν Στράους διαδέχονται λαμπρά όνόματα—ένδοξοι έπίγονοι—και λαμπρά έργα, τόσο γνωστά, τόσο κοσμοαγάπητα, πού δέν είναι κόν άνάγκη νά τ' αναφέρουμε: Κάρλ Μίλλερ, Κάρλ Τσέλλερ, Λέο Φάλλ, Φράντς Λέχαρ, Όσκαρ Στράους, Όσκαρ Νένιμαλ, Έμεριχ Κάλμαν και τόσοι, τόσοι άλλοι...

Άίγα λόγια μόνο θσπρεπεί να ποίμε γιά έναν συνθέτη πού προετοίμασε τό έδαφος γιά τήν Βιεννέζικη Όπερέττα, τόν Φράντς φόν Σουπέ, πού οί Άθηναίοι γνώρισαν πρό έτόν μία έπιχημένη του όπερέττα, τόν «Βουκκάιος». Ο φόν Σουπέ γεννήθηκε στό Σπαλάτο τής Δαλματίας—πού τότε άνήκει στήν Αούστρια—στά 1819 και πέθανε στή Βιέννη στό 1865. Έγραψε πολλές όπερές, άπειρα μονόπρακτα «Σιγκ-Σπιλ» πού σήμερα πιά ξεχάσθηκαν και δέν παίζονται πουνεκά. Και ο «Βουκκάιος», πού ήταν ή πιά μεγάλη του έπιτυχία, δέν παίζεται πιά.

Στή Γερμανία, δέν θά βρούμε συνθέτες όπερέττας πού νά μπορούν νά συγκριθούν μέ τούς βιεννέζους, έκτός από τόν Πάουλ Λίνκε πού γεννήθηκε στό Βερολίνο στό 1866 κι' έφει δημιουργήσει ένα δικό του στόλ μάλλον χοντρός άραξος μέ μουσική και τόν Έντουαρτ Κύνκε, πού γεννήθηκε στό 1885 και είναι ένας μουσικός άξιας πού σημείωσε και σημειώνει ακόμα μεγάλες έπιτυχίες.

Κλείνοντας τις μάλλον πρόχειρες αυτές σημειώσεις μου γιά τούς συνθέτες τής Όπερέττας, δέν μπορώ νά μήν κάτω τήν παρατήρηση ότι στήν Άθήνα, έλάχιστα είναι τά έργα του είδους πού γνωρίσαμε. Άπό τά άριστοεργήματα, τού Γιόχαν Στράους ο νεώτερος Άθηναίοι δέν ξέρουν τίποτα έκτός από τή «Νυκτερίδα» πού παίχθηκε μάλλον σάν έργο πρός και όχι στήν πρωταρχική του, μουσική μορφή και τό «Μιά Νύχτα στή Βενετία», πού δόθηκε κατά τήν περίοδο τής Κατοχής. Όσο γιά τόν Όρφενμαχο... οί παληοί Άθηναίοι ήταν πιά τυχεροί: Σή παλαιότερα χρόνια, όταν δέν ύπληξε Έθνική Λυρική Σκηνή, είχαν δοθή ή «Ωραία Έλένη» και, άν θυμάμαι καλά, και ο «Όρφεύς στόν Άδης», από τόν θίασο τού Παπαϊωάννου.

Άπό τούς Έλληνες συνθέτες μένει πάντα άλέξατος ο Σακελλαρίδης, ο Λέχαρ τής Έλλάδος. Οί άλλοι συνθέτες μέ θεωρούν τήν Όπερέττα καλύτερο είδος, άνάξιο γιά τήν μεγαλοφύα τους.